

Catalanisme i cristianisme. Un recorregut per les relacions entre objectius, persones i institucions

Lluís Duran
Historiador

CATALUNYA NO HA ESTAT UNA EXCEPCIÓ A LES RELACIONS ENTRE RELIGIOSITAT I NACIONALISME. L'empremta cristiana, sigui catòlica o ortodoxa, ha marcat els moviments d'afirmació nacional d'Irlanda, de Polònia, d'Euskadi... en el seu inici especialment, i, abans, la religiositat havia estat també a l'arrel de la revolta dels pobles eslaus ortodoxos contra el domini otomà. Una relació que justificaria molts estudis parcials, tan temàtics com cronològics.

Una extensa llista d'organitzacions catòliques i d'organitzacions nacionalistes d'inspiració cristiana se situava en l'espai comú dels que es defensaven d'un Estat que forçava, amb l'espanyolització, la substitució d'uns costums que formaven part de la tradició cristiana arrelada al país. Paral·lelament al procés uniformador de l'Estat —la imposició d'una sola llengua d'ús públic, la xarxa de comunicacions, els serveis policials, l'escola, l'exèrcit, el sistema de partits, totes les institucions públiques i privades—, es potenciava l'estreta relació entre Estat i Església, mitjançant la Corona, i s'afavoria aquest mateix procés en bona part de la jerarquia, dels seus acòlits i de determinades congregacions religioses.

Com a institució, l'Església havia mantingut una fidelitat ininterrompuda a la llengua. L'Església era la institució que havia resistit millor la pèrdua de la identitat. Així, Lluís Nicolau d'Olwer podia explicitar: «la literatura religiosa i la més baixa producció lírica era

l'únic que li quedava a la literatura catalana en començar el segle passat» [s. XIX]. Per això entre el segle XVII i començament del XIX trobem un conjunt de religiosos amb aportacions valuoses a la nació, com Francesc Vicens Garcia, el rector de Vallfogona, en la literatura; Pau Claris defensant les llibertats de la terra; Baldiri Reixach proposant mètodes pedagògics en català; Josep Pau Ballot publicant *Gramàtica i apologia de la llengua catalana*, i la predicació d'A. M. Claret, que palesen aquesta permanència, que es reprèn i s'eixampla amb Jacint Verdaguer i Josep Torras i Bages. Des de determinats sectors, però, hom ha percebut aquesta sintonia entre catolicisme i catalanisme com una aliança conservadora, fins i tot reaccionària, o una forma més d'alienació de la classe obrera, i ha reclamat la superació d'un catalanisme burgès pel catalanisme progressista, necessàriament laic. Bàsicament, ideologia.

Les denses relacions entre acció de catòlics i de patriotes catalans tenien arrels més fondes. Torras i Bages, per exemple, assenyalava, com feren altres clergues i creients, l'aberració de voler canviar les formes de la fe, com el fet de pregar en una llengua que no era la de la intimitat de la persona, i afègia que l'Església, defensant la llengua, també defensava el poble que la parlava. Els valors morals sorgits del cristianisme foren part essencial de la regeneració en un règim —el de la Restauració (1876)— que es percebia, des de diferents sectors, corrupte, artificial i poc representatiu. En aquest sentit, el jove Prat de la Riba assenyalava: «L'Estat és una entitat política, artificial, voluntària, la Pàtria és una comunitat històrica, natural, necessària. Lo primer és obra dels homes; la segona és fruit de les lleis a què Déu ha subjectat la vida de les generacions humanes».

La primera institució influent que acull les aspiracions del catalanisme és l'Església, abans que ho fessin també altres institucions públiques o que es formés una xarxa d'institucions culturals, acadèmiques i educatives pròpies. Institucions eclesials fan seves les primeres expressions del catalanisme i van ser catalanistes catòlics els que van actuar diferenciats de la línia de Valentí Almirall procedent del republicanisme federal i, per tant, dels elements més laics de la societat catalana. Però no és una rèplica allò que els defineix, sinó una altra

dinàmica. Una munió de catalanistes eren catòlics i era el més normal expressar aquesta doble realitat. Per això en el primer catalanisme, marcat per la gran descoberta del país que representa l'excursionisme, aquest permet refer també les velles arrels cristianes de la nació. L'orfeonisme, a l'entorn de la seva entitat degana, l'Orfeó Català, sota l'empremta del mestre Millet, abrandava amb les seves melodies el cor dels catalans i engrandia la devoció cristiana.

Com es concretà aquesta llarga confluència catòlica i catalanista? L'activitat dels catòlics imbuïts per ideals catalanistes es manifestà en activitats interdiocesanes de relleu: una renovada manifestació montserratina (les Festes del Mil·lenari 1880-1881) i Santa Maria de Ripoll, un santuari que certificava les arrels sobiranes i cristianes de Catalunya. Montserrat hom la percep com un altar de Catalunya; Ripoll, al seu torn, n'és el bressol. L'aplegament de creients i de corporacions va quedar segellat per la divulgació del *Violai*, de Jacint Verdaguer i el mestre Rodoreda, i en l'establiment de la Mare de Déu com a «patrona principal» de les diòcesis catalanes. Al seu torn, Josep Morgades, des del bisbat de Vic, veia la restauració de Ripoll com un símbol de la restauració del país. Així, «la restauració» de l'edifici i l'ennobliment de les despulles dels membres del Casal de Barcelona s'agermanaven i s'orientaven al futur. El 1893 tingueren lloc els actes commemoratius d'aquesta nova iniciativa. Un any abans, el 1892, apareixia el llibre més influent per al catalanisme cristià del moment, *La Tradició Catalana*, de Josep Torras i Bages.

Restablerts l'altar i el bressol, la defensa de la llengua com a vehicle de predicació, de comunicació amb els feligresos, de catequesi i de les publicacions catòliques generà moltes iniciatives. Ja aleshores era ben habitual que el castellà bandegés el català en moltes activitats eclesials, però també els laics reivindicaren un altre capteniment: la Lliga de Catalunya, entitat patriòtica prepolítica que seguia una actuació d'agitació, però també acadèmica, demanava als bisbes la defensa de la predicació en català; a l'Assemblea de la Unió Catalanista de Manresa (1892), la federació d'entitats catalanistes demanava que la jerarquia fos del país. El 1893 mossèn Jaume Collell donava a conèixer «La proclamació catòlica a favor de l'ús de la llengua catalana en l'adoctri-

nament religiós del nostre poble», i l'assemblea de la UC de Reus (1893) proposava editar llibres de pietat en català. També el nucli integrista a l'entorn de Fèlix Sardà i Salvany reivindicava els drets del català i l'Acadèmia de Llengua Catalana de la Congregació Mariana aplegava els joves universitaris catòlics i catalanistes, amb una activitat propera a la del Centre Escolar Catalanista. Una institució recollia el conjunt d'aquest anhel, la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, fundada el 1899, havia de «fomentar la unió de la devoció cristiana amb l'amor al país i intervenir eficaçment en la reconstrucció de Catalunya». El credo de l'entitat quedava sintetitzat en *La visita espiritual de la Mare de Déu de Montserrat*. La Lliga també manifestava el seu interès per la litúrgia i per mantenir l'esperit tradicional i popular.

Però el bisbe de Barcelona, Josep Morgades, fou qui posà a la palestra la situació del català en l'Església. En un conjunt de sis cartes pastorals (hivern del 1900), el bisbe de Barcelona en dedicà una a la restitució pastoral de la llengua en la predicació i el catecisme, en què, a més, de defensar la millora de l'estatus del català, feia una crítica als efectes en la vida quotidiana de la dominació de l'Estat sobre Catalunya. El debat sobre aquest text arribà a les dues cambres de Madrid, i el Vaticà hi intervingué, i no pas favorablement als interessos catalans. L'ús del català entre les activitats religioses era una forma de prestigiar la llengua, justament quan el repte més destacat no era el seu ús, sinó el seu prestigi, en un moment en què ni tan sols tenia una ortografia unificada. L'espanyolisme considerava l'existència d'un sol Estat i d'una sola llengua com a realitat indiscutible, reduïa la resta de parles a la categoria de *dialectos*. El prestigi de la institució eclesial, la seva extensió i la influència moral, cultural i social situava el català en un pla no previst per l'Estat espanyol.

La circumstància de la llengua s'havia modificat per l'atracció vers Barcelona de nova població, no sempre catalanoparlant, també hi havia sectors de les classes dominants (*la gente bien*) que renunciaven volgudament a la llengua i l'arribada de noves congregacions religioses, assenyaladament d'origen francès, incrementaven el predomini del castellà. Per això les crides des dels anys vuitanta del segle XIX contra la reculada del català en els usos comuns de l'Església.

“ Torras i Bages assenyalava, com feren altres clergues i creients, l'aberració de voler canviar les formes de la fe, com el fet de pregar en una llengua que no era la de la intimitat de la persona, i afegia que l'Església, defensant la llengua, també defensava el poble que la parlava.

El conjunt del país veia com la classe obrera en el seu conjunt (tot i que la confessionalitat catòlica no era només burgesa, sinó que tenia una constitució significativament popular) només trobava en l'Església paraules de conhort, però no una acció social decidida com es feia en altres Estats europeus més rics. Per això va ser freqüent l'apreciació que el catolicisme no va poder inserir-se en el món obrer per a dur a terme una acció social reformista, de cohesió social i d'integració al país. No havia arrelat encara una idea d'Església al servei dels oprimits i els pobres.

Reduïts bàsicament, en un període, a les diòcesis de Barcelona, Vic, Solsona i Tarragona, Torras i Bages i Vidal i Barraquer acombien una orientació d'Església que, entrat el segle xx, després de constituir la Lliga Espiritual, disposa del que en termes polítics anomenaríem un «potent aparell de propaganda». Certament, el Foment de Pietat Catalana esdevé, des de 1909, un destacat ens editor de publicacions i d'edicions que oferien textos adequats en català als feligresos: una eina bàsica per a mantenir i incrementar l'ús del català en les activitats eclesials.

Al final dels anys deu, la revista infantil i juvenil *En Patufet* es proposa crear una gran organització d'infants i joves patriotes i cristians, els Pomells de Joventut, que van esdevenir un aplec sense lligam amb la jerarquia que tenien com a objectiu donar exemple ciutadà amb obres de caritat i d'acció patriòtica. La dictadura de Primo de Rivera els liquidà. Aquest règim militar i espanyolista que suspengué la Constitució es va dedicar a perseguir una determinada sensibilitat eclesial. Per això, com assenyalava Josep Maria Roig i Rosich: «l'Església catalana sota la

dictadura de Primo de Rivera va viure una persecució a tots nivells». La persecució de la catalanitat en l'Església i la intromissió de l'Estat en la jurisdicció eclesiàstica va provocar una topada amb la Dictadura. L'autoritat militar va voler interferir en l'ordenació dels sacerdots afectes als ideals patriòtics, en la selecció de professors *adeptos* als seminaris, en la llengua de l'ensenyament de la catequesi (que havia de ser la castellana), en l'ús regular del castellà en les activitats eclesials... Els bisbes catalans defensaren el 1928 la llengua catalana, però des del Vaticà es manifestava un posicionament favorable a l'Estat. Fora de l'àmbit institucional, la Dictura de Primo de Rivera va ser un període pròdig en l'àmbit editorial i també en el catòlic. En aquest període apareix el diari *El Matí*, i les publicacions d'alta cultura *La Paraula Cristiana* i *Criterion* i es posen les bases de l'escoltisme que, des de l'aportació de Mn. Antoni Batlle, tindrà un vessant també confessional.

L'establiment de la República va suscitar, amb relació a l'Església, quatre posicionaments que, simplificats, corresponien a posicionaments polítics. En primer lloc, entre monàrquics carlins o alfonsins hi havia l'objectiu de la defensa del catolicisme com a alçaprem per a enderrocar el nou règim. Per altra banda, bona part de l'opinió catòlica catalana aspirava a un règim democràtic, de pau, que superés l'anquilosada monarquia d'Alfons XIII, que garantís la separació Església-Estat i la cooperació lleial dels catòlics, com a ciutadans de la República, sense limitació a la manifestació de la seva fe. Les esquerres republicanes manifestaven un recel vers el predomini catòlic en la vida del país i impulsaren polítiques laïcitzadores que en limitessin la presència en l'ensenyament, en l'àmbit públic, respectant, però, la religió com a manifestació privada. L'anarquisme i els partits comunistes eren partidaris de la «solució final» contra l'Església, més insistentment els primers que els segons: eradicar-la eliminant-ne els membres i els símbols.

El règim de llibertats que va garantir d'antuvi la República també va servir per a donar una organització àgil i moderna a les diferents expressions del catolicisme català. La vocació de modernitat i el dinamisme es manifestava en la creació, el mateix 1931, de la Federació de Joves Cristians, diferenciada de l'oficial *Acción Católica*. Des de l'impuls d'Albert Bonet, es crea a Catalunya un dels moviments de joves

més importants fins al 1936. Els seus objectius eren molt ambiciosos: formar una persona culta, defensora de la família, que vol millorar la seva professió, cercar la pau i la millora social, ser bon ciutadà, manifestar la seva fe en tots els àmbits de la vida i promoure la cristianització de Catalunya. Per aconseguir-ho, van dotar-se d'una estructura organitzativa estesa arreu de la nació i potenciaren una activitat sectorial desenvolupada en molts àmbits. Malgrat el que pugui semblar en un període tens i en què la confessionalitat era un element important d'aquesta tensió, hi havia àmbits catalanistes on era possible la col·laboració de persones de diferents credos, com s'esqueia a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, la institució que donava suport a les escoles catalanes del moment, o Palestra, una entitat patriòtica adreçada a una formació completa dels joves més enllà de l'àmbit escolar. Dos exemples de concòrdia entre creients i no creients en l'obra comuna del redreçament nacional.

L'activitat política també atenyia els catòlics. La Lliga Regionalista esdevenia el bastió del centredreta catalanista i el partit preferit per l'electorat catòlic, que s'aplegà sota la defensa d'un conjunt d'interessos moderats. Però més original era el posicionament d'Unió Democràtica de Catalunya. L'equivalent català als corrents innovadors pre-democrístians que creixien a l'Europa d'entreguerres, com el *Zentrum* alemany, el Partito Popolare italià, la *Jeune République* francesa o el Partit Popular txec. O sigui, partits que feien seus els postulats socials cristians, però sense lligam amb l'Església. UDC se situava al centre polític republicà, distant de la Lliga i d'ERC, i amb un caire accentuadament nacionalista. De fet, el que ho era més dels presents a la Cambra catalana. *Esplai*, magazine d'informació general, i *Flama*, l'òrgan de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, són dos exemples de la nova premsa catòlica del període republicà.

L'esclat de la Guerra Civil representà un punt final a l'aportació esperançada, però també temerosa, de molts catòlics a la cosa pública. Els que no van ser perseguits o assassinats, degueren veure el futur sense il·lusió. Per a alguns, encara que es restaurarà el culte, la seva Església, abans inserida als batecs del país, pacífica i pacificadora, desapareixia de la superfície. Com els primers cristians, calgué tornar

a les catacumbes. Desapareixaran de l'àgora o seran desfigurades les aportacions d'intel·lectuals catòlics compromesos amb el país com Joan Maragall, Joaquim Ruyra o Carles Riba. Romandran en el record o en el silenci clergues il·lustrats com Lluís Carreras, Ignasi Casanovas, Carles Cardó, Joan Baptista Manyà, Miquel d'Esplugues, Frederic Clascar..., i a l'exili, el cardenal Vidal i Barraquer...

Cristianisme i catalanitat semblaven pols oposats en acabar la guerra. Al règim franquista li convenia destacar el component «roig» del catalanisme, de tot el catalanisme, per a permetre espanyolitzar tot el país i, també, l'Església i els creients: un bon catòlic per al nou règim, era també un bon espanyol. En el franquisme, imposició religiosa i imposició nacional anaven de bracet. Com han recollit Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroja, l'entrada dels franquistes també va comportar un efecte sobre els religiosos que no entenien què tenia a veure el nou règim amb la prohibició de l'ús del català en la pràctica regular de les celebracions.

Però en un règim com el franquista l'única possibilitat d'escapar-se del control polític i ideològic falangista era aixoplugar-se en l'Església. Sense oblidar els esdeveniments recents i el que havien comportat, mentre s'imposava el *nacionalcatolicismo*, alguns sectors de l'Església garantien l'autorització d'activitats en català, com els concursos de poesia de Cantonigròs o bé les primeres reunions de joves amb aspiracions formatives en clau catalana com eren els del Grup Torras i Bages, des de mitjan anys quaranta. També la represa de l'escoltisme va tenir el mateix segell. El 1947 va ser des d'un segell religiós que es va poder fer una gran concentració on s'emprà públicament la llengua catalana desvinculada també de les activitats oficials: van ser les Festes d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat. Dues entitats de caràcter religiós varen aixoplugar ja més obertament activitat antifranquista, nacionalista i democràtica. Des de 1953, l'Acadèmia de Llengua Catalana, vinculada als jesuïtes, va reprendre la seva marxa i, a poc a poc, es va convertir en un centre molt actiu d'activitats de caràcter catalanista, a més de gresol d'un conjunt de joves que confluïren a mitjan anys cinquanta en l'anomenat CC. La sigla —CC— afirma la doble vocació cristiana i catalanista del grup, que

El bisbe de Barcelona, Josep Morgades, fou qui posà a la palestra la situació del català en l'Església.

aplegà grups juvenils eclesials i que, seguint l'estela de Palestra als anys trenta, volgué superar el catalanisme anterior a l'esclat de la Guerra en una forma nova d'activisme.

És en aquests ambients que sorgeix, en un país mancat de líders i d'institucions (la Generalitat de Catalunya i el president Tarradellas resten molt lluny de les aspiracions de Catalunya, els anys cinquanta i seixanta), la figura de l'abat Aureli M. Escarré que representa el caràcter capdavanter i acollidor que assumeix el Monestir de Montserrat, en ple franquisme. Tot i tenir unes relacions cordials d'antuvi amb Franco, Montserrat impulsà moltes activitats culturals catalanes i acollí cada cop més activitats divergents del franquisme. Sota l'aixopluc religiós hom podia començar a estructurar una xarxa d'ensenyament de l'idioma: com la que creà Joan Triadú, també al Centre d'Influència Catòlica Femenina (CICF), a l'Acadèmia de Llengua Catalana dels jesuïtes, o al Centre d'Estudis Francesc Eiximenis, que faria de refugi quan es produí la il·legalització d'Òmnium Cultural (1963). Però en nombrosos centres parroquials també es mantenia una activitat associativa plena de cultura, de catalanitat i, naturalment, allunyada del control del règim. Sense esbombar-ho als quatre vents, totalment al contrari, cercant suports en entorns de confiança, ambients cristians promovien, amb suport de congregacions i parròquies, un petit nucli d'escoles renovadores en els mètodes que començaven, fora de tota autorització, l'ús i l'ensenyament de la llengua catalana en les aules. Com afirmava el membre del Consejo Nacional del Movimiento, Enrique Ramos, dins de l'Església i aliena a l'Estat franquista *podia desenvoluparse paralelamente otra vida pública*.

Però, a més de garantir la continuïtat de la llengua, la influència que tingué l'aparició de *Serra d'Or*, amb el suport de Montserrat, *Cavall Fort* i *L'Infantil*, sota l'empara dels bisbats de Vic i Solsona, foren cabdals per a assolir, en el cas de les dues últimes, la transmissió de la

llengua als infants, i en el cas de la primera per a fer arribar el batec de la cultura i el país un cop al mes a moltes llars. En tots tres casos era especialment assenyalat el caràcter pioner que representava i el vincle que comportava amb el passat estroncat el 1939 d'una premsa catalana lliure i útil per a tots els interessos i públics.

Entre finals dels cinquanta i la meitat dels anys seixanta, sectors cristians de base comencen una tasca de desafiament al règim. En són dues baules la campanya contra el director del diari barceloní *La Vanguardia*, Lluís Galinsoga —havia insultat l'ús de la llengua catalana en les celebracions litúrgiques i suscità una campanya de boicot al diari que aconseguí la seva destitució (1960)— i les declaracions de l'abat Escarré a *Le Monde* (1963), amb el suport de Josep Benet i Albert Mament, varen donar ressò internacional i veu als corrents cristians que dissentien d'un règim que es proclamava catòlic, però que no respectava els Drets Humans, ni les llibertats democràtiques i nacionals.

A redós de l'impacte del Concili Vaticà II i del ressò que tingueren documents pontificis com *Pacem in Terris*, nuclis i personalitats cristianes catalanes van veure reconeguts els plantejaments d'obertura i servei a la societat, de pau, fraternitat i dignitat de la persona, i també el reconeixement de les llengües del poble en la litúrgia, quan afirmava que «la Paraula de Déu ha d'ésser proclamada arreu en la llengua del poble al qual s'adreça», a més de les celebracions, mercès a la iniciativa montserratina, hom ja disposava de versions catalanes completes del *Nou Testament* i de la *Bíblia*. Per això des de la meitat dels anys seixanta l'Església es converteix en una institució que es produeix amb una normalitat lingüística, a diferència de moltes altres institucions. La campanya «Volem bisbes catalans» (1966) s'insereix en un doble vessant, eclesial i nacional, que s'aguditzà quan es nomenà bisbe de Barcelona Marcelo González, procedent del bisbat d'Astorga. Pintades arreu, manifestos, llibres o campanyes de ressò internacional varen emprar-se per a aconseguir l'objectiu d'anomenar bisbes arrelats al país.

A banda de la tasca de substitució cultural, d'avenç de la llengua, d'actualització litúrgica i d'*aggiornamento*, sectors cristians, s'havien posicionat contra el règim, com es comprovà en el paper que tingueren en la constitució i el suport en el que Josep Benet anomenava la nova

Solidaritat Catalana, l'Assemblea de Catalunya. L'oblit de la Guerra Civil era el camí per a posar les bases d'una concòrdia democràtica catalana, que havia d'abastar un renovat PSUC, a més dels partits més destacats del moment, però minoritaris, com UDC, Front Nacional de Catalunya, Moviment Socialista de Catalunya, Partit Popular de Catalunya (que va acabar la seva trajectòria al començament de la Transició democràtica) o ERC. Així, doncs, hom podia trobar militants cristians en totes les forces polítiques, també quan es creà al Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya.

Noves promocions de clergues que no havien viscut la guerra, sinó l'asfixiant *nacionalcatolicismo* oficial, eren sovint la punta de llança en barris perifèrics, majoritàriament habitats per població immigrada, d'una acció pastoral que també es comprometia en la millora de les condicions de vida i de dignitat de les persones, com a primer pas per a la integració al nou país, la qual cosa els apropava sovint al partit més ben establert en aquests nuclis, el PSUC o també el MSC. Era l'època del diàleg entre cristians i marxisme. Per això no ha d'estranyar que en locals de l'Església o de congregacions religioses es produïssin esdeveniments centrals en la història de l'antifranquisme català, com la constitució de CCOO a la parròquia de Sant Medir (1964), la Caputxinada (1966), la tancada a Montserrat (1970), la constitució de l'Assemblea de Catalunya (1971) a la parròquia de Sant Agustí i la detenció «dels 113» a la parròquia de Santa Maria Mitjancera (1973). Per això el dirigent del PSUC Antoni Gutiérrez Díaz podia afirmar: «L'Assemblea no s'entén sense el compromís de sectors de l'Església i l'empara que ens va donar».